

ПОЛОВО ВЪЗПИТАНИЕ

Няма мъж, който да може да отговори на всички въпроси на жената, но тя всъщност търси такъв, който да я накара да забрави въпросите си.

Мъжът може да построи къща, но само жената може да направи от нея дом.

Афоризми от неизвестни автори

1. Актуалност на проблема.

В последно време, след наблюдаваното постепенно затихване на т.нар. „сексуална революция“ от 60-те и 70-те години, след бурните социално-икономически промени в Източна Европа на границата на третото хилядолетие, най-сетне и у нас започна да се говори сериозно за полово възпитание на подрастващите. В светлината на съвременните научни теории в редица области (психология, медицина, философия, социология, педагогика, етнография и т.н.), бяха разкрити дълбоките връзки и отношения между много от външните и вътрешните явления в човешката психика и поведение, от една страна, и половата идентичност и култура на отделния човек и на цялото общество, от друга. След старателно проведен анализ на факторите за кризите в човешката онтогенеза, както и на пътищата за тяхното преодоляване и евентуална превенция, научните работници от разнообразни области стигат до един и същ извод: а именно, че половото възпитание от най-ранна детска възраст може коренно да преобрази и осъвремени човешкото съзнание по въпросите за половата принадлежност и взаимоотношенията между половете, като по този начин се постигне висока степен на познавателна и възпитателна култура, на психическа устойчивост и самообладание, на себепознание и добро самочувствие, на удовлетворителни взаимоотношения с другия пол.

Разбира се, че е за предпочитане децата и младите хора да получават компетентен съвет и помощ по въпросите на половото развитие и възпитание, отколкото да бъдат оставени на масираното въздействие на съвременните медийни реклами, филми, нецензурирани телевизионни предавания, както и единствено на прякото общуване с връстници и по-големи деца, откъдето едва ли винаги биха могли да получат най-точната и адекватна информация. В условията на ширещата се мода, включваща най-разнообразни форми на изопачаване на половата идентичност, както и недотам нравствено издържани модели на поведение между половете, време е най-сетне, като родители и възпитатели, като роднини, познати и приятели, като общественици и бизнес предприемачи, да поемем колективната отговорност за половото възпитание на нашите деца.

2. Исторически корени на половото възпитание.

Интересът към въпросите на пола и взаимоотношенията между половете датира от най-древни времена. На практика половата култура, наред с нравствената, е залегнала в основата на общочовешките ценности и цялостното ни културно-историческо развитие. Затова и човешката история е история на половото възпитание – понятията за женственост и мъжественост, за „женска“ и „мъжка“ работа, в смисъл на трудова и битова дейност, развитието на институциите като брак, семейство, училище (в началото дялящо се на мъжко и женско), военна служба и т.н., отразяват и развитието на разбирането за мъжкия и женския принцип, за тяхното отражение в съзнанието и поведението на съответния пол, за отговорностите и правата (движението за правата на жените е типичен пример) и т.н. Последиците от тези промени се наблюдават във всички сфери на живота – в трудово-професионалната, образователната, съдебната, хигиенно-медицинската, културно-художествената и пр.

Още в древността хората са проектирали своите схващания за пола и половите отношения в митове, легенди, духовни учения, религии и философски концепции, обреди и обичаи. Човечеството е търсело и намирало своите отговори за причините за съществуването на двата пола, приемано често като полово разделение, за смисъла на човешката сексуалност и половите отношения, за могъществото и преобразяващата сила на любовта, за красотата в интимните човешки отношения. Редица артефакти (писмени източници, произведения на изкуството) разказват за мислите и чувствата, вълнували нашите предци на тази тема.

Римският поет *Овидий* през 2 г. пр.н.е. създава известния трактат „Любовното изкуство“, в който подробно разглежда изкуството на ухаждането.

В наши дни е добила популярност древната индийска книга „*Кама Сутра*“, чието заглавие може да се преведе като „Любовни предписания“, „Нишки на желанието“ или „Учение за насладата“. Това разнообразие в преводите се дължи на коренно различния светоглед на древноиндийската култура от времето на книгата – 4 век от новата ера. Древните индуси са почитали сексуалния акт като проява на Божествените сили и принципи, като сливане на мъжкото и женското начало във Вселената. Дори самата „*Кама Сутра*“, обикновено погрешно считана просто за пикантен и екзотичен сексуален наръчник, всъщност е зле представена на европейския читател още от своя първи преводач на английски език, сър Ричард Бъртън. На практика едва една пета от книгата съдържа сексуални техники и позиции, а останалото представлява религиозно мотивиран преглед на отношенията между мъжа и жената, на изучаването и преживяването на сетивното удоволствие, основано на етичния кодекс на индийското общество, като средство за хармонично съжителство със себе си, със своя партньор и с цялото Божествено творение.

Библията, от своя страна, също е широко навлязъл източник на норма за полово възпитание през вековете. Възприетата от християнската църква трактовка на стиховете в Писанието, описващи създаването на Адам и Ева, на техния „първороден грях“, се превръща в доминантна основа на морала в християнското общество. Фаворизира се аскетизмът (отричане от плътските удоволствия), девствената невеста и светостта на църковния брак като единствена институция, позволяваща сексуални отношения между партньорите, и то с цел само създаване

на поколение. Темата за половите отношения остава табу чак до епохата на Ренесанса и Просвещението.

Реформаторските движения през 17–19 век довеждат по много промени в съзнанието на хората. Въпреки това, и в края на този период се наблюдават редица прояви на ограничения и предразсъдъци в схващанията и поведението, регламентирани чрез морални правила и забрани. В обществения живот на Балканите, например, не е било прието жена да гледа в очите чужд мъж, нито да се спира да говори с такъв, без да има придружител (освен ако мъжът не ѝ е роднина); публичното пространство се разделя на мъжко и женско (това включва и училища, театри), кафенетата и кръчмите са изключително мъжка територия. Уместните и позволени чувства, приемани от обществото по отношение на половите въпроси, обикновено са срам, страх и сдържани емоции, а момичетата и момчетата общуват по седенки и мегдани под зоркия поглед на своите родители или други по-възрастни. Този патриархален модел оказва остатъчно влияние върху отношенията в българското общество чак до периода на сексуалната революция през 20 век, когато и у нас на етапи се осъществи относително разчупване на закостенелите представи за полова култура.

През последното десетилетие се наблюдава заглъхване на този стремеж към сексуално разкрепостяване. След като в обществото ни бяха експериментирани най-различни модели и форми на интимни партньорски отношения (класически и отворен брак, моногамни и полигамни връзки, юридически необвързано партньорство), отново се намираме на изходна позиция в търсене на основните ценности, изграждащи фундамента на хармоничните отношения. Опасността от болестите, предавани по полов път, както и нуждата на младите хора от усещане за стабилност и принадлежност към семейство в тези времена на бурни социални и икономически промени, ни подтикваат към поредното преосмисляне на представите. В това търсене на визия, половото възпитание трябва да заеме подобаваща позиция и да съдейства на подрастващите за тяхното ориентиране в половите въпроси, които са общочовешки въпроси.

3. Основни понятия в сферата на половото възпитание.

Извадки от Съвременен тълковен речник на българския език [2] (с авторски коментари) изясняват основните понятия, свързани с настоящата тема, по следния начин:

- **Пол:** „Съвкупност от белези, които делят живите организми на мъжки и женски“.

(Думата *пол* е етимологично свързана с глагола *половя*, *разполовявам*. Следователно полът има отношение към явлението, при което живите организми се разделят на две половини (мъжка и женска), чрез които се осъществява тяхното полово размножаване, полово възпроизводство.)

- **Секс:** „1. Пол. 2. Всичко, което се отнася към половиия живот. 3. Водене на полов живот“.

- **Сексуален:** „Който се отнася до секса“.

- **Сексуална революция:** „Движение за даване на свобода на извънбрачните и предбрачните сексуални връзки“.

- **Пубертет:** „Възраст на половото съзряване на човека“.

Други важни понятия и тяхното тълкуване в контекста на темата са:

- **Полова идентичност:** Наречена още *психологически пол*. Това е начинът, по който личността възприема себе си по отношение на своята пола принадлежност към единия или другия пол.

- **Полово (сексуално) развитие:** Физическите и психически промени на личността, водещи до формирането на репродуктивната система, осъзнаването на нейните елементи и тяхната взаимовръзка, както и на собствените сексуални влечения и способности за сексуално общуване.

- **Полово съзряване:** Достигане до най-високата степен на полово развитие и на съзнание за собствената пола идентичност.

- **Полова зрялост:** Резултат от половото съзряване.

- **Полово влечение:** Многопластово явление, причина за половото поведение.

4. Същност, подходи, цели и задачи на половото възпитание.

Съгласно философията на Кант, човешката същност е пронизана от половото различие, определящо поведението на мъжа и жената като полови същества, които се стремят едно към друго и същевременно съхраняват различията помежду си. Следователно въпросът за половата идентичност следва да бъде застъпен още в първите етапи на възпитанието, т.е. в най-ранна детска възраст. Въпреки че физически и духовно детето не е достигнало своята пола зрялост, още с раждането си то има диференциран пол и вторични полови белези, предполагащи съответното възпитание. В човешкото общество са се наложили морално-етични норми, изискващи определени модели на поведение от страна на мъжете и жените, свързани със специфичните им *качества* (съответстващи на мъжкия и женския принцип в Природата) и *роли* (в семейството и брака, в партньорските отношения и т.н.).

В съвременното общество се зачита *равнопоставеността между половете*, отразена в *Конвенцията за правата на детето на ООН* (приета 1989 г., в сила от 1991 г.) и във *Всеобщата декларация за правата на човека* (ООН, 1948 г.). Ето защо децата и от двата пола имат право да получат отрано нужното полово възпитание, което включва дух на толерантност към другия пол и хармонични отношения с него.

В научната литература се разграничават четири основни *направления*, имащи отношение към половото възпитание и развитие [6, 358]:

- *медико-биологично* (с акцент върху психоаналитичната концепция на З. Фройд);
- *етно-историческо*;
- *социолого-статистическо*;
- *педагогическо*.

В сферата на последното направление се е обособил специален клон на педагогиката – *сексуална педагогика* (У. Мастърс, В. Джонсън), популярен у нас повече под наименованието *педагогическа сексология* (Т. Бостанджиев и др.).

Тук е мястото и да разгледаме двете понятия: *полово възпитание* и *сексуално възпитание*. Част от авторите ги използват като взаимозаменяеми синоними, а други считат, че половото възпитание се занимава предимно с проблемите на половата идентичност, докато сексуалното – с еротичните и хедонистични аспекти на личността и сексуалните взаимоотношения (И. Кон, З. Фройд и др.). Трети приемат, че двата термина се намират в подчинена връзка общо–частно, като половото възпитание считат за по-широкото понятие, включващо „всички взаимоотношения между хората от различен пол“ [5, 87].

Така постепенно стигаме до следното определение:

Половото възпитание по своята същност представлява системно и целенасочено педагогическо взаимодействие, формиращо адекватна полова идентичност и усвояване на основни знания, умения и навици и естествено отношение по въпросите на пола, половото развитие и отношението между половете, в дух на толерантност и разбиране към другия пол и в съответствие с обществените норми и потребности. Половото възпитание е неразривно свързано с нравственото възпитание и е основа за моралния облик и цялостното развитие на личността и обществото. Половото възпитание включва в своя обхват сексуалното възпитание на определен етап от възрастовото развитие.

Горното определение на практика отразява и ***главните цели*** на половото възпитание.

В системата на половото възпитание са залегнали две ***основни постановки***:

1. ***Човекът е социално същество*** – следователно детето трябва да бъде запознато с разликите в проявите на биологичната и социалната си природа, като се подчертае върховенството на човешкото съзнание над животинските инстинкти.

2. ***Половата идентичност и половите различия съществуват в хармонично единство*** – от което следва, че децата не бива да бъдат държани настрана от въпроса за половите различия, а напротив: тези различия да им бъдат представени с всички възможни средства, като се наблегне върху *смисъла* на тяхното съществуване (както в общ план, така и с репродуктивна цел) и *предимствата* на всеки пол (чрез конкретни примери).

Според И. Иванов [4] в сферата на половото възпитание се наблюдават три различни ***подхода***, наричани от него модели:

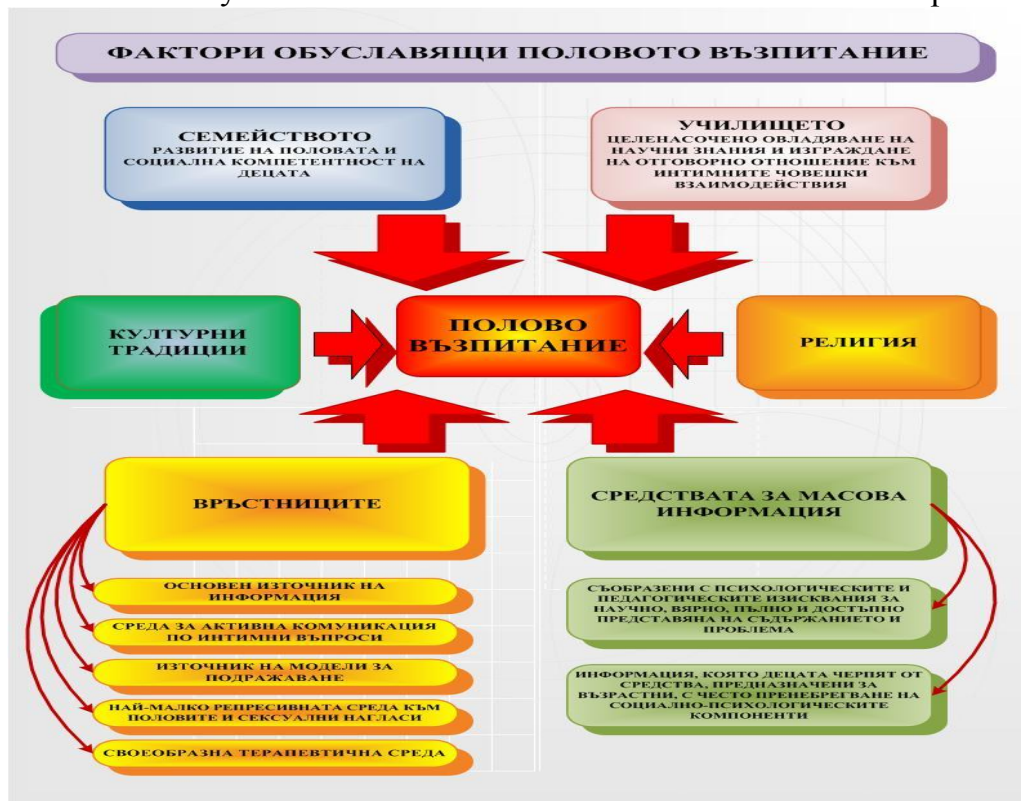
- ***рестриктивен (ограничаващ)*** – изразяващ едностранчиво отношение, в което е застъпена само една концепция (основана на етически, религиозни или политически възгледи) и което налага като норми определени фиксирани идеи, ценности, критерии, схеми на поведение, като всичко различно от основната концепция се счита за отклонение. Този подход

внушава самоограничителни рефлексии, самоконтрол, потискане на чувствата и проявите в някаква степен, традиционни сексуални роли. Има достатъчно основания рестриктивният подход да се счита за отживялост, тъй като не е адекватен на съвременните социални ситуации, често свързани с повече либералност към сексуалността и личния избор в това отношение.

- *пермисивен (разрешаващ)* – към възпитаника се подхожда неутрално и му се дава свобода на информацията и независимост на личния избор на поведение. Очевидно този подход се е появил като средство да се отхвърлят закостенелите идеи в сферата на половото възпитание, но едва ли може сериозно да се приеме като постоянен възпитателен модел.
- *медиален (срединен)* – изграден върху идеологическия плурализъм и съчетаващ уважението към идеите както на младото поколение, така и на възрастните. Заедно с пълния пакет информация, детето получава и всички необходими препоръки, задаващи границите на приемливото в обществото поведение. Медиалният подход е с най-богата палитра от аспекти (медико-биологичен, социален, психологически, нравствен, хедонистичен) и се основава върху зачитането правата на човека и на обществото. Счита се, че именно този подход има почва за развитие у нас.

От същността, целите, главните постановки и подходи на половото възпитание следват и неговите **основни задачи**:

1. Усвояване на научнообосновани знания в областта на половото развитие

Прочети повече в книгата

